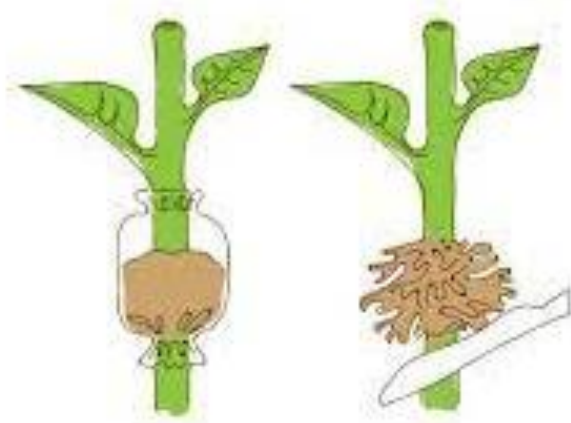

GULLARNI VEGETATIV KO'PAYTIRISHNING SUN'IY USULLARI

Xolmurotov Sherxon Abduxalil og'li

Toshkent davlat agrar universiteti. O'rmonchilik va landshaft dizayn fakulteti

To'pni bo'lish – ko'paytirishning eng oddiy usullidir. Bu usul bilan odatda ildizpoyali o'simliklar ko'paytiriladi, kuchli to'pli va katta miqdordagi bachkili, ya'ni ildiz yoki ildizpoyadan o'suvchi novdalar (floks, delfinium, speren, yirik gulli moychechak, gelenium, molidago, lyupin, marvaridgul, anemon, ko'p yillik xrizantema, ochiq er primulasi, diklitra, kampanula, atirgul, nastarinning ayrim navlari, chuboshnik, kalina, buldonej va boshqalar, yopiq er o'simliklaridan esa – aspidistra, asparagus va boshqalar). Kovlab olingan to'p o'tkir belkurak, tokqaychi yoki pichoq bilan teng bo'laklarga bo'linadi, bunda har bir ildizda 2-3 tadan novda yoki kurtak bo'lishi kerak. Erta bahorda gullovchi o'simliklarni kuzda bo'lib ekish kerak. Yoz va kuzda gullovchi o'simliklarni kuzda va bahorda bo'lish mumkin.

1-rasm Vegetativ ko'paytirishning sun'iy usullari

Ildizli va ildizpoyali qalamchalar – bilan ko'pgina ildiz poyali o'simliklarni ko'paytirish mumkin. SHu maqsadda ildizpoya yoki ildizlarni 5-8 sm uzunlikdagi bo'laklarga bo'lib, oldindan tayorlangan tagiga qum sepilgan egatlarga qadaladi. Taxminan gorizantal qalamchalar ustidan qum va tuproq 2-3 sm qalinlikda solinadi. Ildizli va bachki idizli qalamchalar bilan quyidagi o'simliklar ko'payadi dratsena, floks, pilargoniya, diklitra, xmel, pion va boshqalar.

Bargli qalamchalar yoki barglar bilan o'sadigan o'simliklar. Begoniya, reks, exeverya, sansevera, fikus, o'zanbar binafshasi, glaksina, fillo kaktus, liliyaning ayrim turlari va boshqa o'simliklar barglari bilan ko'payadi. Sansevera, zebrining barglari 6-8 sm uzunlikdagi bo'laklarga bo'lib, 1/3 qismi tuproqqa ko'miladi bir necha oydan so'ng qalamchalar ildiz otadi. Qalin bargli o'simlik qalamchalarni usti yopilmaydi chunki ularda bug'lanish katta emas. Senpoliya barg bilan yaxshi ko'payadi, maksimal uzun bandli barg suvga solinadi. Ildiz bandning oxirida hosil bo'ladi, keyin shu erda yangi o'simlik novdasi

rivojlanadi, ajratib ekish bandli bargni esa qaytadan ildiz otishga qo'yish mumkin. Glaksinani ham ana shunday ko'paytirish mumkin.

2-rasm Gulli o'simliklarni payvand qilish usullari

Manzarali va gulli o'simliklarni payvand qilish usullari – bu bir o'simlik qismini boshqa o'simlikka o'tkazish va ularning bir bo'lib ketishi, bunda payvand qilinayotgan o'simlikning nav xususiyatlari saqlanishi ta'minlanadi. Payvand bilan atirgul, nastarin azaliya, zangori qarag'ay ko'paytiriladi. Payvandlashning jo'da ko'p usullari mavjud. Ularni tanlash quyidagilardan aniqlanadi: a) o'simlikning nav xususiyatlari bo'yicha; b) payvandlash muddati, payvandtag va payvand holati bo'yicha; v) payvand va payvandtag diametrlarining mos kelishi bo'yicha.

Payvandlash vaqti bo'yicha ikki davrni ajratish mumkin. Birinchi davr- shira harakati boshlanguncha, ya'ni po'stloq qatlamlari yog'ochdan ajralmaganda. Bu davrda payvandlashning po'stloqni ajratish bilan bog'liq usullari qo'llaniladi: po'stloqni ajratish, kurtak payvand, ko'prik qo'yish va boshqalar.

Oddiy kurtak payvand- nastarin, atirgul va boshqa ayrim manzarali o'simliklarning nav ko'chatlarini olish uchun keng qo'llaniladi. Kurtak payvandning boshqa payvand usullaridan asosiy ustunliklari qo'yidagilar.

- a) ko'pgina o'simliklarda yaxshi tutadi;
- b) qo'lay sharoit va bajarishning to'g'ri texnologiyasida tutib ketishi yuqori;
- v) texnik jihatdan oson bajariladi;
- g) kam mehnat sarfi evaziga yuqori samara beradi;
- d) kam miqdorda qalamchalar talab qilinadi;
- e) ko'pincha payvandtag va payvandustning birikib ketishi mukammaldir.
- yo) payvandtagdagi kesilgan joy sezilarli bo'lmay, tezda bitadi.

YAxshilangan yoki tilchali qalamcha payvand – qalamcha payvandning eng yaxshi usullaridan biri, ammo uni qo'llash chegaralangandir, chunki bu payvand payvandtag va payvandustning teng diametrlarida yoki uncha farqi bo'lmaganda mumkindir. Bu usulning afzalliklari qo'yidagilardir:

- tez va mukammal birlashib ketishi;
- ochiq yaraning yo'qligi;

-bajarishning nisbatan oddiy va osonligi.

Qalamcha payvand qilish – o‘simliklarning ma‘lum qismlarini ildiz ottirish yo‘li bilan vegetativ ko‘paytirish usuli. Qalamchalar poyali, ildizli, bargli bo‘lishi mumkin.

Tilchali qo‘ndog‘li payvand - bu usulni payvand va payvandtag diametrlarining nisbatan kichik farqida qo‘llash mumkin. Payvandtagda kerakli balandlikdan yuqorisidagi barcha o‘simlik qismi kesib tashlanadi. Kesim payvantag o‘qiga perpendikulyar holda yoki qalamcha payvandlanayotgan bo‘lajak joydan ozgina orqaga qiyalab kesiladi. Hosil bo‘lgan to‘nkachada diogonal bo‘yicha emas balki shoxning vertikal o‘qiga nisbatan qiyaroq bo‘ylama kesim tayyorlanadi. Payvand va payvandtag diametlarida farq qancha katta bo‘lsa, payvandtagdagi bo‘ylama kesim qiyalik sirtini shuncha kichik qilish kerak. Payvandtagdagi kesim tengligi po‘stloqning ichki qismida qalamcha kesimi kengligiga mos bo‘lishi lozim, bu erda kambiy qatlamlari mavjuddir.

3-rasm Poya qalamchalar

Poya qalamchalar. O‘z vaqtida ular quyidagi guruhlarga bo‘linadi: a) *yog‘ochlashgan qalamchalar* (smorodina, terak, spirya, tol, majnuntol) va boshqalar. 15-30 sm. uzunlikdagi pishgan qalamchalar kuz yoki bahorda tayyorlanadi. Ulardan 60-70° burchak ostida 1-2 kurtakni er ustida qoldirib ekiladi, bunda qalamchanning ildiz otayotgan qismiga ko‘proq havo tegib turishi kerak. Ekilgan qalamchalarni, albatta, sug‘orish va nam saqlashni ta‘minlash (mulchalash) kerak. YOg‘ochlashgan qalamchalarning ildiz otishi hamma o‘simliklarda ham bo‘lavermaydi va bunday hollarda yarim yog‘ochlashgan qalamchalar ishlatiladi.

b) *yarim yog‘ochlashgan qalamchala.* Ular bargli va hali po‘sti to‘liq pishmagan bo‘ladi. Bunday qalamchalar bilan xona yasmini, chubushnik, atirgul, nastarin, fuksiya va boshqalar ko‘paytiriladi. Ekish uchun 2-3 ta ko‘zli qalamchalar qo‘llaniladi, ularning uzunligi esa turlicha bo‘lishi mumkin (tugunchaklar orasidagi uzunlikka ko‘ra). Xona sharoitida xonaki yasmin 40-50 kundan so‘ng ildiz otadi.

v) *yashil qalamchalar, ya‘ni pishmagan va bargli o‘sayotgan novdalar.* Oynavon issiq binoda yashil qalamchalar bilan ko‘paytirish erta bahordan boshlanadi va yoz o‘rtalarigacha davom ettiriladi; ochiq erda bu ko‘paytirish usuli yosh novdalar paydo bo‘lishi bilan qo‘llaniladi.

Turli o'simliklar qalamchalarining ildiz otish muddatlari turlicha. Alternantera, geran, chinnigul, irezine, geliotrop, koleus, lyurin, delfinium, gulxayri, sedum, floks, ko'pgina xona o'simliklari – tradeskansiya, fikus, oleandra, aukuba, ligustrum, xrizantema, fuksiya, ochiq erning yog'chli o'simliklardan esa – terak, tollarning qalamchalari ildiz otadi (6-8 kunda). CHiroyli gullovchi butalar – atirgul, nastarin, chubushnik, kalina, buldonej – 20-24 kunda, ko'pgina igna bargli o'simliklar 3-4 oydan keyin va hatto 6 oydan keyin ildiz otadilar. Archa juda sekin ildiz otadi uning qalamchasini qishda issiqxonaga ekib, uni ustuni yopib, yaxshilab isitish kerak. Bahorda o'simlikning bir qismi ildiz otadi.

Qalamcha bilan payvandlash uchun faqat sog'lom, ishlab chiqarish va manzaraviy xususiyatlari tekshirilgan tuplar qo'llaniladi: o'tsimonlarni birdan 3-5 yoshdagisi, daraxtsimonlardagi – 10 yoshgachasi.

Qalamcha bilan payvandlashda tozalikka rioya qilish kerak. Asbob-uskuna, qo'l, idishlar oziqlantiruvchi muhit (substrat)lar va hokazolar bo'lishi zarur. SHu maqsadda, ish boshlashdan oldin yashiklar, kaliyning kuchli eritmasi (qora rangda) bilan dezinfeksiya qilinadi.

Qalamchani tutib ketishiga kesish sifat ham ta'sir qiladi. U juda tekis, silliq bo'lishi kerak. SHuning uchun qalamchalarni o'tkir asbob bilan kesish tavsiya qiladi. Barglari ketma-ket joylashgan o'simliklarda tuganak tagidan novda o'qiga kichik burchak (50-70°) ostidan kesiladi, barglari bir-biriga qarama-qarshi joylashgan o'simliklarda esa tuganak tagidan novda o'qiga perpendikulyar qilib kesiladi. Yuqori kesimi esa kurtak tagidan olinadi.

Manzarali va gulli o'simliklarni parxish qilib ko'paytirish - ona o'simlikda rivojlangan novdalarning ildiz otishi bo'lib uning quyidagi turlari bor.

4-rasm Manzarali va gulli o'simliklarni parxish qilib ko'paytirish

1. Gorizontal parxish. Chuqur bo'lmagan jo'yaklarga yosh shoxlar joylashtiriladi ular qadab quyiladi va novdalarning o'sish sur'atiga ko'ra mavsumda 2-4 marta chopiladi, bo'yiga kesish yoki shoxlar asosi yaqinidan 2-4 o'ram mis sim bilan tortib qo'yish yaxshi natija beradi. Bu usul bilan atirgul, gortenziya, chubushnik, natarinni ko'paytirish mumkin.

2. Yoysimon parxish – oldindan qadalgan novda qismini vaqtincha ko'mil ko'yiladi.

3. Pulpa – bu tuproqqa ko'milgan qism yuqorisidan yangi o'simlik hosil bo'lishidir.

4. Havodagi parxish – bu usul bilan yukka, fikus, yasimn, araliya, aroniya, rododendron, dratsenna, yuz yillik exeveriya va boshqalar ko'paytiriladi. Bu usul o'simlik juda o'sib ketib uning balandligini qisqartirish zarur bo'lib qolgan hollarda ishlatiladi. Ildiz otishi mumkin bo'lgan joylardagi barglar olib tashlanadi.

5. Chopmoq – uni terak, lipa va boshqa o'simliklarni ko'paytirishda qo'llaniladi. agar yosh daraxt kesilsa u holda kuchli rivojlangan tunka novdalari hosil bo'ladi. Novdalar 8-10 sm etganda, birinchi chliq o'tkaziladi. Ikkinchi chopiq novdalar uzunligi 15-18 sm, bo'lganda bajariladi. Uchinchi chopiq 45-50 smli novdalarda amalga oshiriladi. Sentyabr oxirlarida tuproqni ochib, ildiz otgan novdalar kesib olinadi va ularni ko'chatxona yoki doimiy joyga ekiladi.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Бердиев Э. Т., Холмуротов М. З. Вегетативное размножение калины обыкновенной (*Viburnum opulus* L.) в Ташкентском оазисе //Актуальные проблемы устойчивого развития лесного комплекса”: Международная научнопрактическая конференция, посвященная. – Т. 70. – С. 130-135.

2. Bo'riev X.CH., Astanov R.A., Norqulov U. Gazon o'tlari. – Toshkent: “Sharq”, 2003. - 33 b.

3. Ne'matov E., Ashurov E., Muqumov I. Ochiq maydondagi gulchilik. S., Sug'diyona nashriyoti, 1997.

4. www.floriculture.ru

5. www.web.vrn.ru/irva

6. www.florist.planet-earth.su